

NEKE SLIKE IZ FOTO-ALBUMA ŠOE

*... ime vječno daću svakome od njih,
koje se neće zatrti.*
Isaija, 56.5.

Iz raporta esesovskog pukovnika Jegera (SS–Standartenführer Jäger, Einsatzgruppe A, Einsatzkommando 3), datiran u Kaunasu (Kovno), 1. decembra 1941. godine:

"Na današnji dan mogu da potvrdim da je naš cilj, rešavanje jevrejskog problema u Litvaniji, postignut, i to od strane Einsatzkommando 3.

Izvršavanje ovakvih akcija je pre svega stvar organizacije istih. Za sprovođenje odluke o sistematskom čišćenju naše oblasti od Jevreja bila je potrebna detaljna priprema svake pojedinačne akcije, kao i upoznavanje prilika na terenu. Jevreji su sakupljani na jednom ili više mesta. Razdaljina između punkta sakupljanja i grobničkih jaraka bila je u proseku četiri do pet kilometara. Jevreji su transportovani do strelišta u grupama od po 500 ljudi, sa razdaljinom između istih od najmanje dva kilometra."

9. februara 1942. godine drugi Jegerov raport pretpostavljenima u Rigiku, govorio je o 136.241 likvidiranom Jevrejину, sa posebnom specifikacijom kada su u pitanju žene i deca.

1. decembra 1941. godine raportirao je Wolfgang Kigler (Wolfgang Kügler, Teilkommandoführer Einsatzkommando 2, u civilstvu policajac) svom šefu Fricu Ditrihu (Fritz Dietrich, Polizeistandortführer, u civilstvu doktor filosofije) da je ukupno 2.731 Jevrejin i 23 komunista likvidirano.

Na suđenju koje je održano u Hanoverskom zemaljskom sudu, (Hannover Landesgericht) oktobra 1971, utvrđeno je da su tzv. Decembarsku akciju (Dezember–Aktion) sproveli jedan nemački i jedan letonski bataljon u vrlo tesnoj saradnji.

Iz svedočenja (bivšeg) adutanta Lukana (Lucan), pripadnika 707. odreda nemačke mornaričke protivvazdušne odbrane, datog jula 1959:

"Jevreji – muškarci, žene i deca – provedeni su pored našeg vojnog objekta u pravcu severa, putem za Ventspils. Bilo je osoba svih uzrasta. Kolona je sprovedena pod stražom. Kasnije sam saznao da su stražari bili letonski pripadnici SS, a nosili su kamuflažne zelene uniforme nemačke tajne policije. Bili su naoružani karabinima. Tog dana kada su Jevreji bili sprovedeni pored našeg vojnog objekta, na putu je bilo crnog leda, a ljudi bi se često okliznuli i padali svuda. Jevreji nisu ni bili tučeni niti se sa njima loše postupalo.

Jarak je bio između dva i tri metra širok, otprilike tri metra dubok i oko pedeset do sedamdeset pet metara dugačak. Još se sećam da je ta grupa, koliko znam, kasnije u toku dana bila streljana, mislim u toku popodneva. Ne samo ja, već i druge osobe u mojoj jedinici, kasnije smo dugo slušali paljbu iz vatrenog oružja, koja je, činilo se, dolazila iz pravca jarka.

Sledećeg dana, ja i još nekoliko drugih pripadnika naše jedinice, odjahali smo do mesta likvidacije. Kada smo stigli do gore pomenutih gomila zemlje, mogli smo videti ruke i noge ubijenih kako štrče iz loše popunjene masovne grobnice. Kada smo sve to videli poslali smo pismenu poruku nadležnima u našem Glavnom štabu u Lijepaji. Kao rezultat našeg izveštaja, mrtvi Jevreji su uredno bili prekriveni peskom."

Prilikom ubijanja Jevreja u Litvaniji, koja su počela već jula 1941. godine, nisu samo nemački vojnici dolazili da fotografišu. Subotom i nedeljom dolazile su i čitave porodice Litvanaca na izlet, i ostajale satima posmatrajući streljanja, dok su deca čavrljala i lizala sladoled.

Fotografija broj 1: Očekivanje.

Prva fotografija, u seriji od osam, napravljena između 15. i 17. decembra 1941. u Skedenu, severno od Lijepaje.

Grupa žena i dece je došla na mesto. Upravo su dobili naređenje da posedaju i čekaju. Nalaze se na obali. Oblačno je. Vetar duva u pravcu Baltičkog mora. Najbliže švedsko kopno, sloboda, nalazi se na samo 150 kilometara odatle. Hladno je. Krajevi kaputa se povijaju. Oba čuvara, sa karabinima, trakama oko ruke i štapovima, kao i žene, toplo su obučeni. Na odeći žena se vide nekakve fleke, najverovatnije žute trake; to je znak da su one Jevrejke. Ispred svih u grupi sedi žena u svetlom kaputu. U naručju drži bebu uvijenu u pokrivač. Baca pogled ukoso, nalevo. Da li vidi nešto, da li vidi nekoga ili je čula nešto?

Fotografija broj 2: Došla je naredba da se svi svuku

Sudeći po nabrekloj, raznolikoj hripi odeće koja ih okružuje, svlačenje se vrši u različitim etapama. Slojevi i slojevi džempera, bluza, haljina, gomilaju se. Na kraju, u desnom uglu, stoji jedna tamno obučena, korpulentna žena. Oštri vetar seče njeno lice i mrsi joj poludugačku kosu, i izgleda da gleda u daljinu, u grupu stražara koja stoji na levoj strani, pored nečega što liči na širok jarak ispunjen nečim.

Fotografija broj 3: Svlačenje je već podmaklo

Pet žena stoji u donjem rublju. Izgledaju kao jedna porodica. Majka, otprilike četrdeset godina, drži pod rukom stariju ženu. Majku? Baku? U čizmama je. Pored njih stoje i takođe se drže ispod ruke dve mlade tamnokose devojke. Odmah iza sredovečne žene krije se devojčica, od deset, možda jedanaest godina, bosonoga u tankoj haljinici na štrafte. Jedna osoba iza starijih žena govori devojčici nešto. Devojčici je hladno, drhti zgrčenih ramena u zavetrini iza njih četiri. Devojčica je bosa, ali, da bi izbegla hladnoću peska, stoji na svojim čarapicama.

Epilog

Kada je gospoda Helena Grinbaum 1978. godine u svom stanu u Njujorku gledala četvrtu i poslednju epizodu televizijske serije Holokaust, zanemela je kada je na ekranu ugledala ovu fotografiju. U ženi sa čizmama prepoznala je svoju majku, o čijoj sudbini ništa nije znala.

Fotografija broj 4: Svlačenje se približava kraju

Osoba koja stoji u prvom planu je upravo otkopčala dugačke gaće. Ispod njih se vidi još jedan par. Gleda žene oko sebe, nesigurna kako da, u stvari, postupi. Traži nekakav pokazatelj i gleda šta i kako druge žene rade.

Oko njih stoje male grupe stražara. Sve se odigrava bez uzbuđenja, zapuhanosti, brzine ili ljutnje. Sve je ovo rutina. Stražari izgledaju prilično nezainteresovani za ono što se odigrava oko njih. Imaju karabine nehajno prebačene preko ramena, dok se slobodnim rukama drže za redenike. Neki imaju ruke u džepovima. Stoje u grupicama i razgovaraju okrenuti leđima ženama koje se skidaju. Jedna od žena je sada potpuno gola i očigledno je da je nju snimatelj fotografije želeo da ulovi. Ona je mlada, tamnokosa, sa izvajanim crtama lica koje zrači lepotom. Čuči sa prekrštenim rukama na prsima. Ova mlada žena ima samo još nekoliko minuta života, a za to vreme čini jedan banalan ljudski gest: snebiva se nad svojom golotinjom. I sreće zamagljeni objektiv fotoaparata.

Fotografija broj 4: Na putu ka stratištu

Gole, užurbano trče po pesku udaljavajući se od hrpa sukanja, haljina, bluza, džempera, kaputa i veša, pored gotovo ravnodušnih stražara, ka nečemu što izgleda kao ivica dubokog jarka. Tri mlade devojkje, zbijene jedna do druge, isprepletenih ruku kao da se štite od vetra, ili su uplašene, a možda se i stide, trče iza jedne nešto starije žene. Koraci su sitni i ubrzani. Jedna od njih gleda u zemlju i izgleda kao da pokušava da izbegne da nagazi na nešto oštro. Druga baca pogled pravo u kameru, a treća devojkja, kao i starija žena, zure prema punktu kojem se približavaju. Koliko je još koraka ostalo? 100? 150?

Fotografija broj 6: Postrojavanje na ivici iskopanog jarka.

Grupa od devet žena stoji poredana na ivici donjeg ispusta novoiskopanog jarka. Na dnu slike se nazire ruka. Žene su dobile dozvolu da zadrže donje rublje na sebi. Stoje držeći jedna drugu ispod ruke, okrenute leđima onima koji će za koji trenutak pucati u njih. Treća osoba sa leve strane naginje se čvrsto ka osobi koja stoji desno od nje. Da li želi da se zagreje? Da li hoće da šapne nešto? Ili će se onesvestiti? Druge žene stoje mirno, uzdignute glave, zure ukočeno ispred sebe. Šta vide? Obalu? More? Nebo? Nebo.

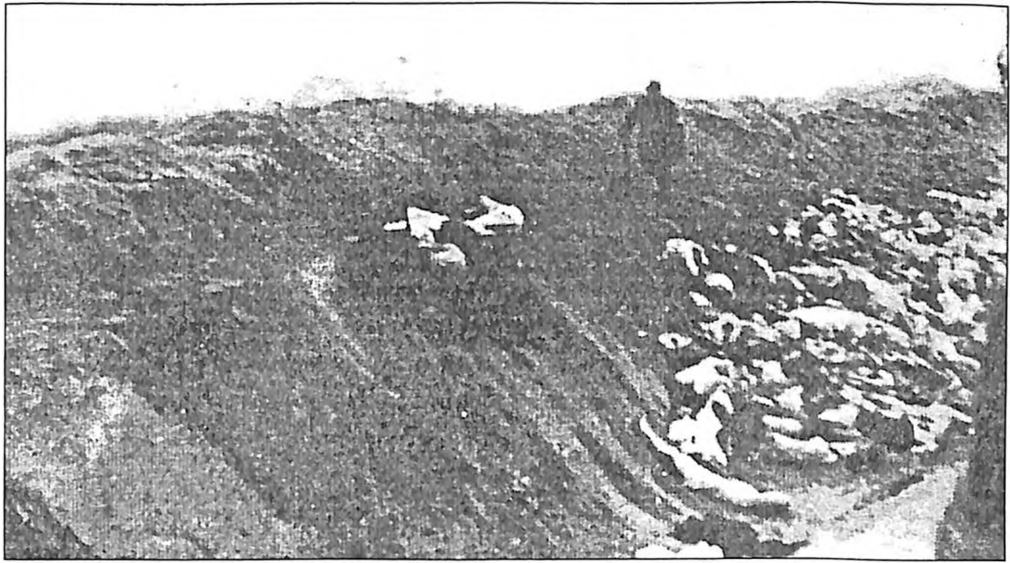

Fotografija broj 7: Nova grupa je došla na isto mesto.

Moguće je da se nalaze samo 10 do 15 metara dalje od mesta na kojem je stajala prethodna grupa. Način je isti. Male grupe, desetak osoba svaki put, sateraju ih na ivicu, prođu pored već ubijenih, poredaju ih. Na istom mestu ubijaju dok se grob ne popuni do ivice ispusta. Tada se dželatni pomere nekoliko metara ulevo.

Jedna osoba ima zadatak da drži ispust čist od leševa. Novi za ubijanje moraju imati mesta. Taj "čistač" se vidi u gornjem desnom uglu. On ima i štap u ruci, koji, po svemu sudeći, upotrebljava da odgurne leševe. Sada se saginje, jednom nogom ukopan da se ne bi okliznuo na peskovitoj ivici, i čačka jedno telo. Možda želi da vidi da li u njemu još ima života. Nešto niže od njega je ogromno klupko udova: ruke, noge, glave, tela koja izgledaju kao tanke morske zvezde. Odmah pored ispusta, baš ispod poredanih žena, nazire se nešto, što je, po svemu sudeći, telo deteta.

U samoj sredini grupe koja čeka na streljanje okrenuto leđima vidi se i jedno dete. To je devojčica u haljinici, uzrasta osam do deset godina. Dok sve žene oko nje čvrsto gledaju u daljinu, ona se uvija, izvija, povija. Šta to pokušava da vidi? Da li je to onaj čovek sa štapom, onaj kontrolor smrti? Da li je to streljački stroj? Da li je ugledala nekog poznatog u gomili već ubijenih? Pucnji će odjeknuti za samo nekoliko trenutaka. Možda ona još nije shvatila šta će joj se desiti?

Fotografija broj 8: Trenuci posle streljanja

Uniformisani muškarac sa štapom se okrenuo i prilazi ivicom ispusta popadalim ženama. Teško hoda, povijen napred. Oslanja se na štap.

Neke od streljanih leže na ispustu ivice jarka. Par njih je već bacio u jarak. Tela su iza sebe ostavila dugačak trag u razmekšanom pesku, jedna žena leži na dnu jarka. Njene noge su raskrečene, skoro grčevito prave, okrenute ka ispustu. Njena leva ruka je savijena unazad, dignuta preko glave. Možda je još živa. Mala devojčica se više i ne može raspoznati, ali ona još leži gore, a telo je još povijeno, kao i u predašnjem trenutku, mada sada u ležećem stavu, očigledno prignječeno sa svih strana drugim telima.

Raport Jegerov, svedočenje Lukanovo, kao i osam fotografija objavljeni su u zbirci pisanih, usmenih i fotografskih izvora "Schöne Zeiten": Judenmord aus der Sicht der Täter und Gaffer, Frankfurt a. M. 1988. Zbirku su sastavili Ernst Klees, Willi Dressens i Volker Riess. Englesko izdanje je pod naslovom "Those Were the Days", London 1991.

Čitaocu

Njihova patnja je bila beskrajna, neizreciva. Poniženje, strah, trenuci iščekivanja smrti ne mogu se iskazati nekom fotografijom. Ne mogu se prikazati optički razumljivima. Slike nam mogu samo nagovestiti šta je i kako bilo. Mogu samo pokušati da opišu šta su drugi doživeli ili kako patili u samrtnom ropcu. Ne mogu nam omogućiti da to doživimo ili shvatimo. Fotografije nam dolaze odštampane na finom papiru, filtrirane iz jedne prošle stvarnosti, ali bez njene prljavštine, fleka od krvi ili samrtnog krika. Naša imaginacija ih mora dodati i tako ponovo stvoriti atmosferu zatrovanu očajem, strahom i nasiljem, bat vojničkih čizama, glasove osvajača koji na nemačkom naređuju i ponašaju se kao životinje, pošto su naučeni da njihove žrtve nisu ljudi. Nedostaje i praskanje iz pušćanih cevi i prigušeno jecanje mališana koji se kriju iza suknji svojih majki, potmuli i zagušujući zadah prolivene krvi i svežih ljudskih leševa.

Kafkine vizije i biblijska proročanstva o Poslednjem sudu postali su stvarnost. Zveri Hijeronima Boša otelotvorile su se u dželatima, ali oni nisu imali lica kao kornjače, ruke kao kandže ili papke umesto stopala, već su im brade bile glatko obrijane, razdeljak dobro napravljen, bili su divni očevi u svojim porodicama. I sada fotografišu svoje delo. Ne možemo zamisliti pljačkaša ili ubicu koji moli svog prijatelja da snima dok on bira žrtvu, pljačka je i ubija da bi zatim te fotografije stavio u svoj album. Upravo tako je bilo sa ovim fotografijama. Nemački vojnici i njihovi pomagači su ih napravili s ciljem da se pohvale kod kuće i pokažu prijateljima, kao suvenir o izvršenom herojskom delu uništavanja "štetočina", za šta su obično dobijali posebnu nagradu u alkoholu, hrani ili cigaretama.

Jevrejke na fotografijama su bile primorane da poziraju. Znajući da idu u sigurnu smrt, gledaju pravo u objektiv. Mi ih sada posmatramo kroz oči njihovih ubica i njihov pogled nas pogađa i posle 55 godina. Ovo što vidimo, gledamo kroz prizmu ubica, jer je to ono što su smatrali da treba prikazati i ovekovečiti. Zato nam se i čini normalnim da se žrtve moraju prvo skinuti do gola, ili da je ispravno da žrtve stoje mirno u redu, dok ih njihove ubice gledaju preko nišana.

Sam trenutak smrti nije zabeležen. Mi smo pošteđeni. Taj trenutak nam je u potpunosti nedokučiv, neshvatljiv, kao i procesija stotina hiljada ljudi ka masovnim grobnicama Rusije, Belorusije, Poljske i Baltičkih zemalja.

Ova zapažanja sa slika iz foto-albuma Šoe su o mrtvima. Sve žene i deca na slikama su mrtvi, ako nisu imali neku izuzetnu sreću pa se neko od njih spasao. Njihove ubice još žive, ako nisu imale neku izuzetnu nesreću pa je neki od njih poginuo.

1996.